

Rzeszów, 29.12.2019

prof. dr hab. Zofia Bilut-Homplewicz
Katedra Lingwistyki Stosowanej
Uniwersytet Rzeszowski

**Recenzja osiągnięć dr Urszuli Gajewskiej ubiegającej się o nadanie stopnia doktora
habilitowanego w dziedzinie nauk humanistycznych w dyscyplinie językoznawstwo**

Pani dr Urszula Gajewska jest absolwentką filologii polskiej, studia magisterskie ukończyła w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Rzeszowie, w 1991 r. uzyskała tytuł magistra filologii polskiej o specjalności nauczycielskiej. Stopień doktora uzyskała w 2001 r. również na swej rodzimej uczelni (wtedy już na Uniwersytecie Rzeszowskim) po przygotowaniu rozprawy doktorskiej *Konstrukcje syntaktyczne o funkcji metatekstowej w tekstach nauk ścisłych* pod kierunkiem prof. dr hab. Teresy Ampel.

Po ukończeniu studiów została zatrudniona w Zakładzie Języka Polskiego w IFP Wyższej Szkoły Pedagogicznej w Rzeszowie na stanowisku asystenta i do chwili obecnej kontynuuje pracę w tym samym zakładzie (obecnie po zmianach i reorganizacji w Instytucie Polonistyki i Dziennikarstwa Uniwersytetu Rzeszowskiego). Pracowała na różnych stanowiskach, kolejno jako adiunkt, starszy wykładowca, a obecnie znowu jako adiunkt. W latach 1991-1992 podjęła pracę jako nauczycielka języka polskiego w szkole podstawowej w Woli Zgłobieńskiej.

**Ocena osiągnięcia naukowego w rozumieniu Ustawy z dn. 14 marca 2003 roku o
stopniach naukowych i tytule naukowym... [z późniejszymi zmianami]**

Dr Urszula Gajewska wskazuje jako swe osiągnięcie naukowe cykl 10 publikacji naukowych (artykułów i rozdziałów w monografiach) zatytułowany *Encykliki Jana Pawła II* –

wprowadzenie do charakterystyki gatunku. Autorka pisze w autoreferacie o artykułach naukowych, nie dzieląc tych prac na dwie wymienione kategorie. Chodzi tu o prace Habilitantki, które ukazały się w latach 2007-2017. Zostały one opublikowane w różnych ośrodkach naukowych i wydawnictwach w Polsce, co dobrze świadczy o otwarciu się Habilitantki na środowisko polonistyczne i wymianę myśli. Poruszają one różnorodne aspekty encyklik Jana Pawła II i tym samym z różnych perspektyw charakteryzują nadrzędny temat cyklu. Różnice między poszczególnymi pracami manifestują się również w ich charakterze. Niektóre z nich są bardziej opisowe, opierają się na relacjonowaniu stanu badań, dominuje jednak charakter analityczny. Dodać należy że analiza poprzedzona jest zawsze choćby krótką refleksją teoretyczną.

Dr Urszula Gajewska podzieliła przedłożony cykl na trzy części poprzedzone tekstem tworzącym tło analiz. Pierwsza z nich zatytułowana została *Komponent strukturalny encyklik Jana Pawła II*, dwie kolejne noszą tytuły *Komponent pragmatyczny encyklik Jana Pawła II* oraz *Komponent poznawczy encyklik Jana Pawła II*. Taki podział tematyczny jest spójny i wskazuje na to, że w cyklu chodzi o naświetlenie poruszanych w nim zagadnień w sposób kompleksowy. Wszystkie wyszczególnione powyżej komponenty są bowiem istotne dla badań genologicznych.

Pierwsza praca (wg chronologii przedstawionej w autoreferacie) *Język religijny w badaniach filozoficznych, teologicznych i religioznawczych* dobrze ukazuje szerszy kontekst kolejnych elementów cyklu, tworzy tło dla zawartych w nich szczegółowych rozważań. Ze względu na przynależność encyklik do sfery komunikacji religijnej, ściśle związanej z podejściami filozoficznymi, słusznie sięga Habilitantka do źródeł z trzech dziedzin: filozofii, teologii i religioznawstwa. W dużym stopniu tekst ten zawiera omówienie stanowisk różnych badaczy i ma charakter przeglądowy, jednak należy go odczytać jako dobre przygotowanie do analiz genologicznych.

W pierwszej części cyklu Autorka poświęciła uwagę delimitacji tekstu oraz formułom metatekstowym w encyklikach. Habilitantka dobitnie ukazuje, że elementy strukturalne tekstu są ściśle powiązane z jego stroną pragmatyczną. Akcentuje charakterystyczne cechy encykliki, podkreślając przy tym bliski kontakt autora z odbiorcą.

Wpisanie w krąg zainteresowań operatorów metatekstowych przez Autorkę cyklu nie jest tutaj przypadkowe, Urszula Gajewska uczyniła bowiem, jak już wspomniano, konstrukcje syntaktyczne o funkcji metatekstowej przedmiotem swych badań w rozprawie doktorskiej, zajmowała się więc dogłębnie tą problematyką. W obu pracach tego cyklu, dotyczących ww.

operatorów metatekstowych, zbadano ich różne funkcje: w jednym z nich jest mowa o formułach otwierających i zamykających tekst, w drugim natomiast o metatekstowych sygnalizatorach rozważań w analizowanym gatunku.

Ponadto Habilitantka dołączyła pracę złożoną do druku *Formuły metatekstowe podkreślające przebieg argumentacji*, która jednak nie może tu podlegać ocenie, z pewnością będzie ona dobrym uzupełnieniem opublikowanych artykułów i rozdziałów w monografiach.

Druga część cyklu w zaprezentowanym przez Habilitantkę podziale, składa się jedynie z dwóch prac, w których komponent pragmatyczny odgrywać ma pierwszoplanową rolę. Jednak w pierwszej z nich *Czas w encyklikach Jana Pawła II* kwestie pragmatyczne nie wydają się być najważniejszym punktem odniesienia. W konkluzji zamieszczonej w autoreferacie Autorka pisze wprawdzie: „Zawarte w tym opracowaniu zagadnienia odnoszą się do prymarnie do pragmatyki wypowiedzi, ale towarzyszą im dane (można je wywodzić) odnoszące się do doktryny, a więc aspektu poznawczego, oraz ustalenia dotyczące walorów (cech) stylistycznych wypowiedzi i ich językowych wykładników.” (str. 9), ale nie wydaje się to do końca przekonujące. Oczywiście w każdej analizie tekstu/ gatunku komponent pragmatyczny jest bez wątpienia istotny, jednak w pracy jest przede wszystkim mowa o strukturze temporalnej tekstu i o specyfice ujęcia czasu w chrześcijaństwie. Jeżeli chodzi o przedstawioną problematykę, należy podkreślić, że analiza materiału nie budzi zastrzeżeń.

W drugiej pracy cyklu Urszula Gajewska zajęła się specyficznymi relacjami nadawczo-odbiorczymi badanego gatunku. Jest to praca, której wartość polega na ukazaniu relacji nadawcy zinstytucjonalizowanego, podkreślić jednak należy, że chodzi o następcę św. Piotra i osób należących do bardzo zróżnicowanej ze względu na jej status wspólnoty. Autorkę interesuje budowanie więzi komunikacyjnej, słusznie więc wyprowadza z analiz, że kategorię perswazja uwidacznia się w wypowiedziach, w których chodzi o bezdyskusyjne kwestie doktrynalne i moralne, w innych zaś częściach encyklik nadawca neutralizuje swą komunikacyjną nadrzędność i niweluje komunikacyjny dystans. Na marginesie należy dodać, że takie ukształtowanie relacji nadawczo-odbiorczych z jednej strony jest wkładem w charakterystykę gatunku, z drugiej natomiast ukazuje specyfikę działań komunikacyjnych nadawcy, które są ściśle związane z jego osobowością. W tym kontekście interesujące wydaje się porównanie relacji nadawczo-odbiorczych w encyklikach innych papieży, co mogłoby stać się tematem kolejnej pracy.

Trzecia część cyklu, zawierająca cztery prace, dotyczy, mówiąc ogólnie, istotnych debat teologicznych, ważnych dla współczesnego świata, mających swe odzwierciedlenie w encyklikach. Celem analizy jest przedstawienie aspektu poznawczego badanego gatunku. W zaprezentowanych tekstach encyklik dochodzą do głosu niepokojące zjawiska społeczno-ekonomiczne, kulturowe, a także, co jest w tym kontekście oczywiste, problemy dotyczące moralności. Tak więc zarysowany w nich, a szczególnie w encyklice *Evangelium vitae*, obraz „kultury śmierci” opiera się na silnie nacechowanej negatywnie ocenie wartościującej.

Warto zwrócić uwagę na tekst *Godność człowieka w świetle wybranych encyklik Jana Pawła II*, jako że ten temat poruszany był już w wielu pracach teologiczno-filozoficznych, jednak Autorka prezentuje obok kwestii poznawczych również analizę językoznawczą, podkreślając rolę płaszczyzny leksykalnej i wartościowania bezpośredniego. Urszula Gajewska syntetyzuje swe wyniki badań w następujący sposób: „Lingwistycznie podsumowując przeprowadzone analizy, należy stwierdzić, że papieska wizja godności człowieka wykreowana w badanych tekstach to wizja niezwykle sugestywna, o wielkiej mocy perswazyjnej, silnie pozytywnie zaksjologizowana, cechująca się ekspresywnością, emocjonalnością i intensywnością formułowanych ocen i sądów wartościujących.” (str. 179)

Z kolei w artykule *Jana Pawła II rozważania o filozofii (na podstawie encykliki „Fides et ratio”)*, zamykającym cykl, uwidacznia się zróżnicowanie gatunkowe encykliki. Znajdujemy w niej zarówno wypowiedzi argumentacyjne o charakterze naukowym, co jest związane z tematyką tego gatunku, ale też nie brak środków językowych służących perswazyjności, sugestywności, ekspresywności i dialogowości, typowych dla homiletyki i kaznodziejstwa.

Dobrze, że Urszula Gajewska podjęła się badań nad genologicznym ukształtowaniem encyklik Jana Pawła II, ponieważ były one do tej pory przede wszystkim przedmiotem zainteresowań teologicznych, warto więc było poświęcić im uwagę z perspektywy lingwistycznej. Jak zaznacza Habilitantka w autoreferacie, opublikowano jedynie kilka artykułów dotyczących ich stylu, problemów semantycznych i nazewniczych (por. str. 5). Dzięki jej tekstom gatunek ten został opracowany z punktu widzenia genologii z uwzględnieniem jego najważniejszych aspektów.

Cały przedłożony do oceny cykl wykazuje spójną strukturę, a kompozycja jego elementów (poszczególnych prac) jest przekonująca. Autorka wyprowadza z analiz wnioski ważne dla charakterystyki gatunku *encyklika*. Naukowość i perswazyjność, pozornie wykluczające się kategorie, określa jako dominanty gatunkowe, co wynika z występowania w tym gatunku

zarówno wypowiedzi o charakterze naukowym jak i o profilu katechetycznym i kaznodziejskim. Przeanalizowane i ukazane na licznych przykładach zostały również wyznaczniki kompozycyjne i pragmatyczne oraz tematyczne. Autorka uznaje badane teksty za gatunek złożony i niejednorodny, używa w odniesieniu do nich określenia *naukowo-kaznodziejska katecheza w formie listu*.

Za novum tego cyklu na gruncie genologii uznać należy kompleksowy opis ww. encyklik jako gatunku oraz ukazanie specyfiki encyklik Jana Pawła II, które w odróżnieniu od analogicznych dokumentów innych papieży są tekstami autorskimi. Nie udało się niestety rozwinąć w przedłożonym cyklu kwestii polemicznych. W tych stosunkowo krótkich tekstach ograniczonych z konieczności ramami publikacji, nie starczyło miejsca na dyskusję związaną z genologią. Autorka powołuje się na ustalenia autorytetów, zaznacza też *expressis verbis*, że opiera się na teorii gatunku wypracowanej przez Marię Wojtak, Bożenę Witosz i Stanisława Gajdę, a odnosząc się do metafory, odwołuje się do Teresy Dobrzyńskiej. Brakuje wyraźnie jednego tekstu, który zawierałby dyskusję nad ujęciami genologicznymi, tak ważnymi dla badań polonistycznych. Należy mieć nadzieję, że takie krytyczne i syntetyczne spojrzenie na gatunek znajdzie się w zapowiadanej przez Urszulę Gajewską monografii (por. pt. 5.3. autoreferatu, str. 18).

Ocena pozostałego dorobku naukowego

W autoreferacie Habilitantka charakteryzuje swe prace, które powstały zarówno przed uzyskaniem stopnia doktora jak w okresie podlegającym ocenie. Wprawdzie ten wcześniejszy okres nie może być przedmiotem oceny dorobku osób ubiegających się o nadanie stopnia doktora habilitowanego, warto jednak zaznaczyć, oceniając działalność naukową Habilitantki, że jej monografia *Metatekstemy w języku nauk ścisłych*. Rzeszów 2004, stanowiąca przeredagowaną i rozszerzoną wersję rozprawy doktorskiej, jest pierwszym w literaturze polonistycznej opracowaniem metatekstu w języku nauk ścisłych. W książce tej uwidacznia się duży potencjał naukowy Autorki, dzięki niej stała się ona rozpoznawalną badaczką, a jej praca punktem odniesienia dla językoznawców z różnych ośrodków.

Za pracę doktorską dr Urszula Gajewska otrzymała w 2001 r. Nagrodę Rektora Uniwersytetu Rzeszowskiego.

Prezentując swój dorobek po uzyskaniu stopnia doktora, Habilitantka wyodrębnia w nim dwa zagadnienia:

1. Zagadnienie metatekstu w różnych odmianach funkcjonalnych polszczyzny oraz
2. Zagadnienie mechanizmów perswazji i manipulacji w prasie.

Pierwsze z nich jest w pewnym stopniu związane z tematyką, którą w bardziej wyspecjalizowanym zakresie poruszała Urszula Gajewska w swej rozprawie doktorskiej, a więc z metatekstami. W jednym z rozdziałów [por. II.2.6. Wykaz opublikowanych prac naukowych (...)] Autorka pisze o metatekstach w tekstach nauk ścisłych.

Po uzyskaniu stopnia doktora Urszula Gajewska opublikowała zaledwie kilka tekstów naukowych, które nie zostały włączone do cyklu podlegającego ocenie. Są to rozdziały w monografiach wieloautorskich oraz jeden artykuł w czasopiśmie *Dydaktyka* (Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego). Kryterium ilościowe nie może być oczywiście jedynym kryterium stosowanym w ocenie dorobku, jednak nie może też zostać pominięte. Symptomatyczny jest ponadto fakt, iż ostatnia z tych prac ukazała się w 2010 r. Można jedynie przypuszczać, że w tym czasie Habilitantka skoncentrowała swą pracę naukową nad niektórymi tekstami z cyklu, bo znajdują się w nim pozycje, które zostały opublikowane w ostatnich latach. Pozytywnie należy natomiast ocenić fakt, iż niektóre z nich ukazały się poza miejscem afiliacji Habilitantki (w Bydgoszczy, Krakowie i Łodzi).

Wracając do tematyki obu zagadnień należy zaznaczyć, że do pierwszego z nich, czyli do badań nad metatekstem, należy tylko jedna praca (pozostałe prace dotyczące tej tematyki zostały bowiem włączone do cyklu), drugie zagadnienie (problematyka perswazji i manipulacji w prasie) reprezentuje natomiast pięć prac.

W artykule *Metatekstemy i ich funkcje w czasopiśmie dla dzieci* Autorka podkreśla rolę formuł metatekstowych i wyróżnia aż siedem ich funkcji, ilustrując je przykładami. Okazują się więc one bardzo ważne dla odbiorców tego rodzaju prasy.

Drugie zagadnienie dotyczy mechanizmów perswazji i manipulacji w prasie. Badania przeprowadzone przez Habilitantkę zostały opublikowane w pracach przygotowanych w oparciu o analizy tekstów publicystycznych zamieszczonych w *Naszym Dzienniku*. Autorka ukazuje ten kompleksowy temat uwzględniając w zależności od pracy bardziej ogólne lub bardziej szczegółowe jego aspekty. W analizach przedstawia różne sposoby uprawiania manipulacji, w jednej z prac kreśli obraz *Gazety Wyborczej* w *Naszym Dzienniku*, w innej z kolei czytelnik ma okazję zapoznać się z oceną różnych mediów w *Naszym Dzienniku*. Chodzi tu o ich jednoznacznie negatywne przedstawienie wywołujące emocje, wyrażone na

płatycznie leksykalnej przez elementy językowe o silnym ładunku wartościującym. Z wymienionych opracowań wyłania się kompleksowy obraz *Naszego Dziennika* z punktu widzenia technik manipulacyjnych.

Oprócz tych prac dr Urszula Gajewska opublikowała jeszcze niezwiązany z nimi tematycznie rozdział w monografii pt. *Nazwy lokali gastronomicznych w Rzeszowie*, w którym na podstawie analizy wyodrębniła trzy grupy nazw.

Habilitantka wymienia ponadto w swym autoreferacie prace oczekujące na druk, które nie mogą być tu jednak przedmiotem oceny (por. 5.3. *Realizowane i przygotowywane projekty badawcze oraz publikacje*). Zapowiada też dwie monografie; pierwsza z nich związana jest tematycznie z przedłożonym do oceny cyklem.

Do innych form aktywności naukowej dr Urszuli Gajewskiej należy jej udział w konferencjach. Habilitantka uczestniczyła w sposób czynny, prezentując wyniki swoich badań, w czterech konferencjach międzynarodowych, które odbyły się w Poznaniu, Kamieniu Śląskim oraz dwie z nich w Gnieźnie, a ponadto w ośmiu konferencjach ogólnopolskich w różnych ośrodkach. Nie jest to zbyt duża aktywność na tym polu, jednak należy docenić fakt, iż za istotną uznała Habilitantka wymianę myśli w szerszym gronie poza własną uczelnią.

Podsumowując trzeba zaznaczyć, że aspekt ilościowy działalności naukowej, w tym publikacyjnej Habilitantki poza cyklem wypada najslabiej.

Działalność dydaktyczno-organizacyjna i popularyzatorska

Dr Urszula Gajewska prowadziła zajęcia dydaktyczne nie tylko na kierunkach związanych z filologią polską, polonistyką stosowaną, dziennikarstwem i komunikacją społeczną, lecz również na filologii angielskiej. Typy tych zajęć są zróżnicowane, w ich skład wchodzi więc wykłady monograficzne (w tym o tematyce dotyczącej własnych zakresów badań), kursowe, seminaria magisterskie i licencjackie, proseminaria, ćwiczenia (z różnych zakresów), konwersatoria, oraz warsztaty.

Przez wiele lat dr Urszula Gajewska prowadziła zajęcia z gramatyki opisowej języka polskiego i ćwiczenia leksykalne w Centrum Kultury i Języka Polskiego dla Polaków z Zagranicy i Cudzoziemców „Polonus”, była tam również członkiem komisji egzaminacyjnej na egzaminach końcowych.

Habilitantka prowadziła ponadto zajęcia z fonetyki artykulacyjnej oraz z wiedzy o języku polskim na podyplomowym Studium Logopedii Korekcyjnej (UMCS Lublin). Również na studiach podyplomowych z zakresu logopedii, organizowanych przez Instytut Filologii Polskiej UR, była zaangażowana w prowadzenie wykładów i ćwiczeń.

Habilitantce nie jest też obca dydaktyka w szkole średniej: przejęła w ramach współpracy IFP UR z Zespołem Szkół Ogólnokształcących w Strzyżowie zajęcia z gramatyki opisowej języka polskiego.

Habilitantka została ponadto powołana na promotora pomocniczego rozprawy doktorskiej *Językowy obraz cierpienia w nauczaniu Jana Pawła II*.

W swym autoreferacie Habilitantka wymienia jeszcze inne formy działalności, takie jak egzaminy, udział w pracy Komisji Rekrutacyjnej, zespołu przygotowującego dokumentację nowego kierunku studiów, opracowywanie sylabusów, opieka nad praktykami różnych kierunków studiów, sprawowanie funkcji opiekuna roku, wprowadzanie danych do systemu *Wirtualna Uczelnia UR*.

Dr Urszula Gajewska jest od 1991 r. członkiem Towarzystwa Miłośników Języka Polskiego Oddział w Rzeszowie, a od kilkunastu lat członkiem jego zarządu (przewodnicząca Komisji Rewizyjnej).

Działalność dydaktyczną Habilitantki ze względu na różnorodność prowadzonych przez nią zajęć oceniam pozytywnie.

Konkluzja

Biorąc pod uwagę całość dorobku Habilitantki warto podkreślić, że prezentuje on ciekawe treści z perspektywy analizy genologicznej/ językoznawczej, może również w pewnym stopniu zainteresować prasoznawców, teologów oraz religioznawców. Dla wkładu w dyscyplinę ważny jest fakt, że dzięki badaniom Urszuli Gajewskiej analizowany przez nią gatunek został opracowany z punktu widzenia genologii z uwzględnieniem jego najważniejszych aspektów. Jak już wspomniano, zdecydowanie najsłabiej pod względem ilościowym, wypada dorobek Habilitantki spoza cyklu wskazanego przez nią jako osiągnięcie naukowe. Spójność przedłożonego do oceny cyklu oraz wybór tematu będącego novum w genologii polonistycznej,

który w tak kompleksowy sposób nie został jeszcze opracowany w dotychczasowych badaniach, przemawia za tym, by ocenić pozytywnie całość pracy naukowej Habilitantki.

Prace dr Urszuli Gajewskiej reprezentujące cykl pokazują, że ich Autorka posiada potencjał do uprawiania badań naukowych, który niestety został jedynie w niewielkim stopniu rozwinięty i wykorzystany w jej działalności badawczej. Mimo powyższych zastrzeżeń dotyczących aspektu ilościowego tego obszaru działalności Habilitantki popieram wniosek o nadanie jej stopnia doktora habilitowanego nauk humanistycznych w dyscyplinie językoznawstwo.

prof. dr hab. Zofia Bilut-Homplewicz